

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 3(26), с. 174–178

Досліджуються проблеми відповідальності за правопорушення у сфері страхової діяльності. Аналізуються питання, пов'язані з встановленням природи відповідальності як правового наслідку правопорушення у сфері страхової діяльності.

В умовах розвитку ринкових відносин, приватизації державної власності, поширення підприємницької діяльності, скорочення частки державних структур у покритті збитків, пов'язаних із виробничою діяльністю чи з інтересами громадян, зростатиме потреба у страхуванні, а у сферу страхових відносин будуть втягуватися нові об'єкти й суб'єкти.

Розвиток страхового ринку в Україні об'єктивно супроводжується зростанням хвороб, які були характерні для провідних страхових ринків зарубіжних країн. Це насамперед недостатній фінансовий потенціал українських страховиків, недосконала правова база, низька технологічність здійснення страхових операцій, відсутність нормального конкурентного середовища як фактора постійного підвищення якості страхових послуг [13, 272–274].

Страховання — багатопланове та складне поняття. Воно досліджується як соціальна, економічна [20], соціально-економічна [9], фінансово-економічна [10] та правова категорії [19, 13].

Правовідносини зі страхування є предметом дослідження юридичної науки. Аналіз спеціальних юридичних джерел свідчить, що наукові розробки з правових питань страхування здійснюються виходячи зі встановленої галузевої належності правових норм у сфері страхування: до конституційно-правових [14], цивільно-правових [18], господарсько-правових [16], адміністративно-правових [11] чи фінансово-правових [12].

Офіційне визначення терміна “страхування” містить ст. 1 Закону України “Про страхування”, якою передбачено, що страхування — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майно-

вих інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [3].

Відповідно до ст. 352 Господарського кодексу України страхування — це діяльність спеціально уповноважених державних організацій та суб'єктів господарювання (страховиків), пов'язана з наданням страхових послуг юридичним особам або громадянам (страхувальникам) щодо захисту їхніх майнових інтересів у разі настання визначених законом чи договором страхування подій (страхових випадків), за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів [1].

Учасниками страхового зобов'язання, які пов'язані між собою правами та обов'язками, є, з одного боку, страховик, а з другого — страхувальник. Страховиками визнаються юридичні особи, які створені у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю з метою здійснення страхової діяльності в Україні, а також отримали у встановленому порядку ліцензії на здійснення цієї діяльності. Страхувальниками визнаються дієздатні громадяни або юридичні особи, які уклали із страховиками договори страхування свого майнового інтересу і вносять страхові платежі. Предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховання і пов'язана з ними фінансова діяльність.

Історія української страхової справи органічно розвивалася в контексті страхової справи в Європі, завдяки цьому сучасне українське законодавство і страхування ґрунтуються на базисних принципах світової практики страхової діяльності. Світова практика страхової діяльності виробила чотири базисних принципи страхування.

1. Принцип наявності майнового (страхового) інтересу. Принцип ґрунтується на одній із найстаріших ідей страхування: страхування для осіб, які звертаються за страховим захистом, не може слугувати засобом збагачення.

Згідно з цим будь-яка особа при укладанні договору страхування або при отриманні страхових виплат повинна довести, що вона володіє об'єктом страхування на законних підставах (бути власником або його законним володільцем) і має щодо цього об'єкта інтерес (майновий інтерес) відносно його цілісності та схоронності. Якщо з'ясується, що особа при укладанні договору страхування не мала майнового інтересу до застрахованого об'єкта і, як наслідок, не зазнала збитків (збитків може зазнати лише власник або законний володільць), то страховик може відмовити такій особі в укладанні договору страхування або у страховій виплаті. Винятком є той випадок, коли договір страхування укладається на користь третьої особи (при особистому страхуванні).

2. Принцип найвищої довіри сторін. Цей принцип відомий ще з римських часів, а на початку ХХ ст. англійські юристи надали йому такого тлумачення: з огляду на те, що страховик нічого не знає про об'єкт страхування, а страховальник знає все, то останній повинен повністю розкрити всі суттєві обставини відносно об'єкта, навіть за умови, якщо страховик його про це не запитує.

Закон України "Про страхування" містить норму, завдяки якій зазначений принцип знаходить свою реалізацію у вітчизняному законодавстві. Так, у ст. 21 цього Закону передбачено, що при укладанні договору страхування страховальник зобов'язаний надати інформацію страховику про всі відомі йому обставини, що мають істотне значення для оцінки страхового ризику, і надалі інформувати його про будь-яку зміну страхового ризику. Відповідно до ст. 26 Закону України "Про страхування" підставою для відмови страховика у здійсненні страхових виплат або страхового відшкодування є: подання страховальником свідомо неправдивих відомостей

про об'єкт страхування або про факт настання страхового випадку.

Проте слід зазначити, що цей принцип є двостороннім. Він накладає певні обов'язки і на страховиків. По-перше, інформацію, яку страховик отримує від страховальника, він повинен розцінювати як конфіденційну (ст. 20 Закону України "Про страхування"). По-друге, повинен звертати увагу страховальників на всі важливі умови договору страхування, які, на думку страховика, можуть викликати у страховальника непорозуміння.

3. Принцип наявності причинно-наслідкового зв'язку між збитком і подією, яка його викликала. З'ясування причини настання страхового випадку, з огляду на те, що договором страхування покриваються збитки лише від чітко визначених законом або договором страхових ризиків, вважається головною умовою при здійсненні страхових виплат.

Тобто, між майновим збитком і страховою подією має простежуватися зв'язок, наявність якого доводиться страховальниками на підставі документів, які подаються до страховика з метою отримання страхових виплат.

4. Принцип виплати відшкодування в обсягах реального збитку або відшкодування фактичних збитків.

За цим принципом відшкодована страховиком сума має поновити майновий стан страховальника, інтересам якого було завдано збитків, саме до такого рівня, на якому він перебував до настання страхового випадку, з огляду на те, що страхування не може слугувати для страховальника засобом збагачення [17, 17, 18].

Страхування є однією з галузей економіки України, в якій за останні роки спостерігається зростання основних показників. Однак існують негативні чинники, які стримують розвиток ринку страхових послуг:

- недосконалість захисту прав споживачів страхових послуг;
- низький рівень співвідношення страхових платежів з відрахуванням платежів, переданих на перестраховання українським страховикам, і валового внутрішнього продукту, незначна клієнтська база страховиків, а також зосередження страхової діяльності переважно на майновому страхуванні юридичних осіб;
- нерозвиненість довгострокового страхування життя, недержавного пенсійного забезпечення та відсутність правово-

го регулювання діяльності страховиків у сфері обов'язкового медичного страхування;

- недостатність надійних фінансових інструментів для інвестування;
- велика кількість страхових компаній з низьким рівнем капіталізації, а також слабкий розвиток національного перестрахового ринку;
- використання страхового ринку суб'єктами господарювання для оптимізації оподаткування та витоку коштів за кордон;
- недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення страхового ринку;
- низький рівень страхової культури населення.

Концепцією розвитку страхового ринку України до 2020 р. передбачено, що основними принципами розвитку страхового ринку є [5]:

- вільний рух капіталів і страхових послуг на території України;
- захист прав споживачів страхових послуг, включаючи формування системи гарантування забезпечення виплат за договорами довгострокового страхування життя та за договорами страхування, передбаченими Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення”;
- вільний вибір страховика;
- прозорість діяльності учасників страхового ринку;
- уніфікація процедур страхування;
- використання міжнародного досвіду;
- державне регулювання та нагляд у сфері страхування, а також формування системи запобіжного (пруденційного) нагляду, включаючи впровадження системи оцінювання діяльності страховиків на основі застосування міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності;
- невтручання органів державної влади в поточну діяльність учасників страхового ринку;
- рівність перед законом усіх учасників страхового ринку;
- функціонування страхового ринку на засадах вільної конкуренції.

Страхова діяльність — це врегульована норма права господарська діяльність страхових організацій з надання страхових послуг за рахунок сформованих страхових фондів, що здійснюється на підставі ліцензії, як правило, з метою отримання прибутку [8, 513].

Страхуванням у сфері господарювання є діяльність, спрямована на покриття довготермінових та короткотермінових ризиків суб'єктів господарювання з використанням заощаджень через кредитно-фінансову систему або без такого використання [15, 333].

У сфері господарювання застосовується специфічний вид юридичної відповідальності, що іменується господарсько-правовою відповідальністю.

Господарсько-правова відповідальність — це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у разі вчинення ними господарського правопорушення [7, 386].

Відтак правопорушення у сфері господарювання — це звичайне (хоча й небажане) явище. Часом наявність типових правопорушень у певних сферах господарського життя свідчить про негаразди в правовому регулюванні та/або правозастосовній діяльності уповноважених органів держави і, відповідно, спонукає до оптимізації державного втручання в економіку країни [7, 382].

За загальним правилом відповідальність настає за умов вчинення порушення зобов'язання. Відповідно до ст. 610 Цивільного кодексу (ЦК) порушенням зобов'язання є його невиконання або виконання з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежне виконання) [2].

У разі ж такого порушення настають правові наслідки, встановлені договором або законом, зокрема:

- припинення зобов'язання внаслідок односторонньої відмови від зобов'язання, якщо це встановлено договором або законом, або розірвання договору;
- зміна умов зобов'язання;
- сплата неустойки;
- відшкодування збитків та моральної шкоди [2, 611].

У ЦК та Законі України “Про страхування” не прописано чітких положень щодо відповідальності за порушення умов договору страхування, хоча в ЦК і є ст. 992 “Відповідальність страховика”, відповідно до якої у разі несплати страховиком страхувальникові або іншій особі страхової виплати, страховик зобов'язаний сплатити неустойку в розмірі, встановленому договором або законом.

Відповідно до Закону України “Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань” платники грошових коштів спла-

чують на користь одержувачів цих коштів за прострочку платежу пеню в розмірі, що встановлюється за згодою сторін.

Пеня за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань або за затримку грошових надходжень на рахунок клієнта банку — одержувача грошових коштів, яку нараховано та не сплачено на день набрання чинності цим Законом, за згодою сторін може бути перерахована за період дії терміну позовної давності, але розмір її не повинен перевищувати подвійної облікової ставки Національного банку України, що діяла у період, за який нараховувалася пеня. Сума зменшення розміру пені відноситься на результати фінансово-господарської діяльності одержувача грошових коштів, а щодо державних установ та організацій, що фінансуються за рахунок бюджету, — на зменшення їх фінансування [4, 4].

З урахуванням зазначеного, необхідно відмітити, що кожен вид страхування характеризується своїм порядком відшкодування завданої шкоди, спричиненої порушенням договору.

Страховик розглядає питання про можливість виплати страхового відшкодування після отримання таких документів: письмової заяви у довільній формі від страхувальника або вигодонабувача, або особи, ними уповноваженої, в якій обґрунтовано вимогу до страхової компанії щодо виплатити страхового відшкодування; документа, який підтверджує повноваження представників страхувальника або вигодонабувача на отримання страхового відшкодування; договору страхування; документа, що підтверджує майновий інтерес страхувальника в отриманні страхового відшкодування у зв'язку із заподіянням йому внаслідок страхового випадку збитків, а також документів, що підтверджують повноваження правонаступників чи опікунів; документів, необхідних для доказу факту настання страхового випадку та визначення розміру збитку; копії судового рішення або постанови слідчого, що підтверджує відсутність вини страхувальника (його довірених осіб) у випадках порушення кримінальної справи проти нього, або уповноважених ним осіб за обставинами страхового випадку [6, 159].

Документи, необхідні для здійснення виплати страхового відшкодування, повинні бути надані страховику у формі: оригінальних примірників або нотаріально завірених копій, або простих копій, за умови надання страховику можливості звірення цих копій з оригінальними примірниками документів.

Отже, можна зробити висновок, що підставою настання відповідальності є порушення умов договору страхування, що виявляється в його невиконанні або виконанні з порушенням умов, визначених змістом зобов'язання (неналежному виконанні). Така відповідальність характеризується специфікою для кожного з різновидів договору страхування.

Література

1. *Господарський кодекс України. Господарський процесуальний кодекс України: Офіційні тексти /* Мін-во юстиції України. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 304 с.
2. *Цивільний кодекс України: Прийнятий 16.01.03.* — К.: Істина, 2003. — 368 с.
3. *Закон України "Про страхування"* від 07.03.96 // ВВР України. — 1996. — № 18. — Ст. 78.
4. *Закон України "Про відповідальність за несвоєчасне виконання грошових зобов'язань"* від 22.11.96 // www.gada.kiev.ua
5. *Концепція розвитку страхового ринку України до 2020 р.* // Офіційний вісн. України. — 2005. — № 35. — Ст. 2127.
6. *Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Пікус Р. В. та ін.* Страхування: Підручник / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; За ред. В. Д. Базилевича. — К.: Знання, 2008. — 1019 с.
7. *Вінник О. М.* Господарське право: Навч. посіб. — 2-ге вид., змін. та допов. — К.: Всеукр. асоц. видавців "Правова єдність", 2008. — 766 с.
8. *Господарське право: Підручник /* В. С. Щербина. — 4-те вид., перероб. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2009. — 640 с.
9. *Елкин М. А.* Система правового регулювання страхування в Російській Федерації (Фінансово-правовий аспект): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. — М., 2003. — 178 с.
10. *Євченко Ю. В.* Страхування в країнах з ринковою економікою (використання світового досвіду в умовах України): Автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.05.01 / Ін-т світової економіки і міжнародних відносин. — К., 2000. — 21 с.
11. *Колесников Ю. А.* Административно-правовое регулирование страховой деятельности в Российской Федерации: Автореф. дис. ... д-р юрид. наук: 12.00.14 / Рос. акад. гос. службы при Президенте Российской Федерации. — М., 2006. — 41 с.
12. *Косаренко Н. Н.* Реализация государственных интересов в страховой деятельности (административно-правовой и финансово-правовой аспекты): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Рос. акад. гос. службы при Президенте Российской Федерации. — М., 2006. — 21 с.
13. *Медвідь Я. Ф., Поповичук О. М.* Страхова діяльність в Україні: шляхи підвищення ефективності // *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: 36. тез наук. доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених (19–20 березня 2010 р.): Уклад.: О. В. Жишко, А. М. Сур'як, І. Ф. Урина. — Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. — 583 с.

14. Моргунова Е. Л. Реализация государственных интересов в страховании: Конституционно-правовые основы: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Воронеж. гос. ун-т. — Воронеж, 2006. — 24 с.

15. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін.; За заг. ред. В. К. Мамутова. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 688 с.

16. Пацурія Н. Б. Правове регулювання страхової справи в Україні (організаційно-правовий аспект): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — К., 2000. — 16 с.

17. Пацурія Н. Б. Страхове право України: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 176 с.

18. Семеняка В. В. Цивільно-правове регулювання страхування в сфері космічної діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2004. — 20 с.

19. Семеняка В. В. Страхування у сфері космічної діяльності: теоретико-правові засади. — К.: ВД "Академперіодика", 2008. — 240 с.

20. Шерменев М. К. Финансовые резервы как фактор планомерного развития социальной экономики: Автореф. дис. ... д-р экон. наук. — М., 1971. — С. 21.

Проаналізовані нормативно-правові акти і концепція щодо розвитку страхового ринку в Україні. Чітко окреслено коло штрафних санкцій, які можуть застосовуватися за вчинення правопорушення у сфері страхової діяльності.

Проанализированы нормативно-правовые акты и концепция относительно развития страхового рынка в Украине. Четко очерчен круг штрафных санкций, которые могут применяться за совершение правонарушения в сфере страховой деятельности.

Analysed normatively-legal acts and conception in relation to insurance market development in Ukraine. The circle of fine approvals which can be used for accomplishing of offence in the sphere of insurance activity is expressly outlined.

Надійшла 3 вересня 2010 р.